

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-32>

УДК 349.42

Кошель В.В., Псьота О.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СЕЛЯНИНА В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем соціально-правового статусу селянина в Україні, закріпленню його правового статусу на законодавчому рівні, наданню визначення терміну «селянин», встановленню його прав та обов'язків, гарантій та порядку реалізації його інтересів. В усьому світі селянство є тією структурною основою, від якої залежить добробут суспільства. Це пояснюється насамперед тим, що саме воно своєю працею забезпечує життєдіяльність, а більшість галузей економіки – сировиною. На сьогодні чинне законодавство України не містить визначення поняття «селянин». Для більшості людей, особливо молоді, селянин – це сільський трудівник. Автори статті наголошують на тому, що гарантованість прав має місце лише тоді, коли їх реалізація знаходиться під контролем, охороною та захистом держави. Хоча законодавство і передбачає ряд гарантій здійснення громадянами своїх прав, але для сільського населення через ряд причин вони фактично носять декларативний характер. Селянство, на жаль, залишається найменш юридично освіченою верствою населення України. У статті наголошується, що сільськогосподарська продукція була і залишається незамінною в життєдіяльності людини. Зважаючи на це, люди, які виробляють таку продукцію і задіяні в сільськогосподарському виробництві, повинні користуватися особливою повагою у державі та мати відповідний статус. Держава повинна повною мірою виконувати зобов'язання, взяті на себе перед українським селянином.

Ключові слова: правовий статус селянина, права та обов'язки селянина, соціальний статус, селянин, учасники аграрних правовідносин.

Koshel Viktor, Psyota Oleksandr
Yaroslav Mudryi National Law University

THE PROBLEMS OF SOCIAL-LEGAL STATUS OF PEASANT IN UKRAINE

Summary. The article is devoted to research problems of sociallegal status of peasant in Ukraine, to fix it at legislative level, to grant a determination of term peasant, establishment his rights and duties, guarantees and order realization of his interests. For a long time the peasant in Ukraine is the carrier of original material, cultural, moral assets and traditions of the people, the owner of the land, the producer of marketable agricultural products, worthy representative of the Ukrainian nation. Unfortunately, today there is a rethinking of this axiom. Reasons' this is a lot: the poor standard of living in rural areas, limited opportunities for implementation rights of the rural population, and, as a consequence, the unequal position of the rural and urban population, the concentration of financial flows in cities, the lack of an effective program of agrarian reform, its theoretical subsoil. Given this, the study of the social and legal status of the peasant is relevant and practical necessary both to raise the standard of living of a particular peasant and to restore the well-being of the village both the state. Throughout the world, the peasantry is the structural determinant on which the welfare of society depends. This is primarily due to the fact that it is he who provides life with his work, and most sectors of the economy – with raw materials. At present, the current legislation of Ukraine does not contain a definition of the term "peasant". For most people, especially young people, the peasant is a rural worker. The authors emphasize that the guarantee of rights takes place only when their implementation is under the control, protection and protection of the state. Although the legislation provides for a number of guarantees of citizens' exercise of their rights, but for the rural population, for a number of reasons, they are actually declarative. The peasantry, unfortunately, was and will remain the least legally educated segment of the population of Ukraine. The authors believe that no society can exist without agricultural products. Therefore, despite this, people who do such important and at the same time hard work should enjoy special respect in the state and have the appropriate status. The state should fully fulfill the obligations assumed to the Ukrainian peasant.

Keywords: legal status of peasant, right and duties of peasant, social status, peasant, the member of agrarian relationship.

Постановка проблеми. Від належної регламентації правового статусу селянина буде залежати ефективність його праці в процесі виробництва сільськогосподарської продукції, відновлення добробуту села, відродження селянства як носія української культури, історії, самобутності та розвитку держави в цілому. Отже, постає необхідність розглянути ряд проблем, що перешкоджають належному закріпленню соціально-правового статусу селянина в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закріплення соціально-правового статусу селянина на рівні законодавства залишається актуальним питанням сьогодення. Визначення терміну «селянин», перелік прав та обов'язків, гарантій

та порядок реалізації інтересів цього суб'єкта досі не встановлено. Дана проблематика досліджувалася, зокрема, такими вченими, як Н.І. Титова, М.Т. Степико, А.М. Статівка, Т.В. Курман, Л.І. Шуляренко та іншими науковцями.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема соціально-правового статусу селянина в Україні є важливою темою для обговорення науковцями. Але, незважаючи на достатню кількість досліджень та публікацій з даного питання, правова доктрина не повною мірою дослідила статус селянина як суб'єкта аграрних правовідносин. Тому й досі існує необхідність аналізу окремих проблемних питань, що стосуються даного суб'єкта.

Мета статті. Метою даної статті виступає проведення аналізу вітчизняних законодавчих актів та наукової літератури у даній сфері, зокрема, постає завдання визначити термінологію та розмежувати статус сільського жителя та землекористувача. Важливо також з'ясувати роль селянина як носія української культури, історії, духовності нації. Насамкінець, варто звернути увагу на проблему унормування умов праці селянина.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі законодавцем в жодному нормативно-правовому акті не розтлумачено дефініцію «селянин», відповідно не охарактеризовано його роль серед суб'єктів земельного та аграрного права, не встановлено перелік прав і обов'язків, відсутній механізм їх реалізації та гарантії захисту. Враховуючи вище наведене, можна припустити, що під терміном «селянин» слід розглядати звичайну людину, яка проживає в сільській місцевості. Однак чи дійсно це так?

Насамперед, з наукової точки зору селянина слід розглядати в контексті не лише сільського жителя, а особи, яка проживаючи в сільській місцевості, маючи власну земельну ділянку, використовує її для виготовлення та реалізації сільськогосподарської продукції з метою задоволення власних чи суспільних потреб. Такої позиції дотримується Ніна Іванівна Титова. На її думку, селянство в усьому світі є тією структурною детермінантою, від якої залежить добробут суспільства. Це пояснюється тим, що воно своєю працею забезпечує життєдіяльність суспільства, а більшість галузей економіки – сировиною [1, с. 266].

Селянином є особа, яка власною працею виробляє сільськогосподарську продукцію, реалізує її для власних або суспільних потреб, володіє, користується або розпоряджається землею та стимулює розвиток економіки держави. Проаналізувавши наведені факти, держава має бути зацікавленою у підвищенні розвитку сільського господарства завдяки безпосередній трудовій участі селян, адже вони виступають основними учасниками аграрних трудових внутрішньогосподарських правовідносин.

Проблема розмежування статусу сільського жителя від землекористувача виникає через відсутність визначення терміну «селянин» в законодавстві, що було охарактеризовано вище. В даному випадку необхідно виходити з того, що сам факт проживання особи в селі ще не характеризує її в якості селянина. Селянин не обов'язково виступає землекористувачем. Доречно припустити, що не кожен селянин має у власності або користуванні земельну ділянку. Звідси впливає твердження, що під визначення селянина як особи, що проживає у селі підпадають працівники соціальної сфери села, непрацевдатні особи, інші громадяни, які не використовують землю як засіб виробництва сільськогосподарської продукції. Селянин може бути землевласником, або земельна ділянка може йому належати на інших правових титулах. Сільський житель є більш широким поняттям, під яке підпадає інша частина сільського населення, яке не приймає безпосередню участь у виробництві сільськогосподарської продукції.

Проблема селянина як носія української культури, історії, духовності нації є важливою для усвідомлення українським народом своєї єдності,

а окремим громадянином – своєї приналежності до українського суспільства. Таке самовизначення, безперечно, сприяє активному розвитку громадянського суспільства в державі.

У спеціальній літературі зазначається, що про національну та етнічну ідентичність можна говорити як про певну усталеність мовних, культурних, територіальних та інших визначень спільноти, її органічну цілісність та неповторність [2, с. 174].

Разом із тим, національна ідентичність, маючи переважно громадянський та політичний зміст, містить і елементи культурної ідентичності (історична пам'ять, мова, релігія, культура тощо). Етнічна ж ідентичність задається походженням і характеризується ознакою постійності [2, с. 177].

Верховною Радою України 18 жовтня 2005 року було прийнято Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року». На даний момент даний Закон є чинним. В цьому Законі закріплено положення, відповідно до якого пріоритетність розвитку агропромислового комплексу та соціального розвитку села в національній економіці зумовлюється винятковою значущістю та незамінністю виробленої продукції сільського господарства в життєдіяльності людини і суспільства, потребою відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури [3]. Крім цього, статтею 2 даного Закону встановлено, що збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації є одним із завдань даного нормативно-правового акту.

Враховуючи все вище наведене, роль селянина на рівні української ідентичності та етнічної приналежності безперечна. Селянин виступає носієм української культури, мови, релігії, традицій, звичаїв, духовності української нації. Явище «українське селянство» досліджується з боку етнічної приналежності, а також ідентичності, неповторності держави Україна.

Не дивлячись на те, що селянство як суб'єкт аграрних відносин існує вже протягом досить тривалого часу, проблеми регулювання умов праці селянина виникають і досі.

Вчена Н.І. Титова зазначає: «Умови праці в сільському господарстві, об'єктивно обтяжені складними природно-кліматичними факторами, є дуже важкими з огляду на створення належних технічних, професійних, медичних умов. Низькими й нестабільними є оплата праці та пенсійне забезпечення. Держава в останні роки почала вживати певних заходів щодо покращення ситуації, але здебільшого вони стосуються державної підтримки сільськогосподарських підприємств, а не селян безпосередньо. За таких умов гостро постає загальнодержавна і загальносуспільна проблема посилення захисної, регулюючої та контролюючої функцій держави в сфері реального забезпечення потреб і прав селян» [1, с. 265].

Крім цього, вчена зазначає: «Адже стосовно реальних прав селян, їхньої державної гарантованості, норми Конституції України втілюються в життя не повною мірою. Йдеться, насамперед, про такі права і свободи, як безпечні та здорові умови праці; на оплату праці; на соціальний захист; на житло; на охорону здоров'я; на освіту тощо. Рівень гарантій реалізації цих прав для селян поки що є значно нижчим, аніж для міського населення» [1, с. 264].

Виходячи із наведених тверджень, доцільно вважати, що належної підтримки селян з боку держави недостатньо. Стан соціального, матеріального, технічного та організаційного забезпечення селян для належного виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції потребує удосконалення. Селянин досі залишається «сам на сам», шукаючи можливість заробляти власною працею, використовуючи ті засоби виробництва та обробітку землі, які він має. Результатом цього є виробництво сільськогосподарської продукції низької якості, а відповідно – низька рентабельність даної продукції та низький рівень доходу селянина.

На даний момент існуючі соціальні гарантії не стимулюють розвиток сільськогосподарської діяльності та селянина в цілому. Тому більшість із цих осіб виїжджають за кордон у пошуках кращого життя. Цієї думки дотримується А.М. Статівка, який зазначає: «У сільській місцевості відбувається зниження якості життя, звужується доступ селян до основних соціальних послуг – освіти, охорони здоров'я. Значними залишаються бідність та рівень безробіття. Спостерігається масовий виїзд працездатних сільських жителів у пошуках роботи за межі держави. Село деградує. Висока смертність і низький рівень народжуваності є фактором погіршення демографічної ситуації на селі. Водночас подальша деградація соціально-трудова сфери ставить під загрозу вітчизняне сільськогосподарське виробництво, отже, національну безпеку держави. Тому сутність сучасної державної аграрної політики полягає не тільки у зміцненні аграрного виробництва, а й у проведенні широкої системи соціальних заходів на селі» [4, с. 4–7].

Слід погодитися з позицією А.М. Статівки про те, що аграрна реформа в Україні мінімізувала соціальну роль селянина. Оскільки вона була ініційована «зверху», то «забула» про селянина, як головного суб'єкта аграрних перетворень в сільському господарстві, людину з її особливою се-

лянською землеробною формою життєдіяльності. Формально участь селянина в аграрних перетвореннях на законодавчому рівні нібито передбачається, але його статус як головної діючої особи в них, їх носія заслуговує на пріоритетне підвищення його соціальної ролі в ринкових умовах, економічної свободи. Саме приватна власність на землю, яку набув селянин у процесі проведення земельної та аграрної реформи, повинна надавати йому впевненість у тому, що продукт його праці не буде у нього відібраний, він матиме спокій, бажання постійно й старанно працювати, втілювати результати своєї праці у речі не тільки матеріального, а й морального, духовного та іншого порядку [5, с. 52]. Отже, наявність права приватної власності на землю, справедливого механізму її економічної й правової реалізації є чинником ефективної діяльності селянина незалежно від форми господарювання. Залежно від того, хто володіє і розпоряджається землею, яка роль і місце селянина щодо земельної власності, складається раціональна соціально-економічна структура аграрного устрою, а також забезпечується активність, дієвість стимулів господарського використання селянином землі [5, с. 52–53].

Висновки та пропозиції. Охарактеризувавши декілька проблем соціально-правового статусу селянина в Україні можна дійти наступного висновку. Статус селянина досі залишається не визначеним. Враховуючи значення праці селянина у виробництві сільськогосподарської продукції, її реалізації та значимості для держави у розвитку економічного сектору, особливий статус селянина слід закріпити на законодавчому рівні для належного та ефективного здійснення ним сільськогосподарської діяльності. Держава, визначивши його права та обов'язки, створивши механізм їх реалізації, що в сукупності буде нести імперативний характер, прийде до консолідації сільського господарства в цілому. Адже селянин є головним учасником, який безпосередньо працює на землі у складних трудових умовах.

Список літератури:

1. Титова Н.І. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України : наук.-навч. посіб. за ред. проф. Н.І. Титової. Львів : ПАІС, 2005. С. 266.
2. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : моногр. М.Т. Степико. Київ : НІСД, 2011. С. 174.
3. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року : Закон України від 18 жовтня 2005 року № 2982-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15> (дата звернення: 21.10.2019).
4. Статівка А.М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні : моногр. А.М. Статівка. Харків : Право, 2007. С. 4–7.
5. Статівка А.М. Правові засади сучасної аграрної реформи в Україні та роль селянина в її проведенні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. С. 52–53.

References:

1. Titova, N.I. (2005). *Zemli silskohospodarskoho pryznachennia: prava hromadian Ukrainy* [Agricultural land: the rights of citizens of Ukraine]. Lviv : PAIC.
2. Stepyko, M.T. (2011). *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia* [Ukrainian identity: phenomenon and basis of formation]. Kyiv : NICD.
3. About basic principles of the state agrarian policy for the period up to 2015 year Law of Ukraine dated October 18, 2005. The Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>
4. Stativka, A.M. (2007). *Orhanizatsiino-pravovi pytannia sotsialnoho rozvytku sela v Ukraini* [Organizational and legal issues of social development of rural areas in Ukraine]. Kharkiv : Pravo.
5. Stativka, A.M. (2014). *Pravovi zasady suchasnoi ahrarnoi reformy v Ukraini ta rol selianyna v yii provedenni* [Legal basis of modern agrarian reform in Ukraine and the role of the peasant in its implementation]. *Scientific Bulletin of the National University of bioresources and nature management*, vol. 197, pp. 52–53.